

Błażej Pasiut

MEDIACJA JAKO FORMA POMOCY RODZINIE W SYTUACJACH KONFLIKTOWYCH

Wprowadzenie

Nieodłącznym elementem funkcjonowania każdej rodziny jest pojawianie się na poszczególnych etapach jej konstytuowania się, różnego rodzaju konfliktów. Konflikty od zawsze były i są trwałym elementem życia każdej społeczności, więc również a może zwłaszcza ze względu na specyfikę relacji w niej panującej – rodziny. W dzisiejszych czasach, gdy obserwujemy wokół siebie coraz więcej przemocy, gdy ludzie sobie bliscy przestają ze sobą rozmawiać i oddalają się od siebie, a wiele rodzin przeżywa głębokie kryzysy, wydaje się jak najbardziej koniecznym podjęcie wszelkiego rodzaju działań, mających na celu pomoc i podniesienie jakości życia rodzinom tego potrzebującym.

Przyglądając się tematyce konfliktów, należy pamiętać, iż to nie samo ich pojawienie się czy też źródła są powodem niepowodzeń czy wręcz tragedii wielu rodzin, lecz złe sposoby ich rozwiązywania. Mając to na uwadze, istotne jest popularyzowanie metod będących konstruktywnymi i skutecznymi formami radzenia sobie z sytuacjami, w których pojawia się konflikt.

Jedną z takich metod – stosunkowo jeszcze mało znaną a przez to niezbyt często stosowaną – jest mediacja. Owszem, są ośrodki stosujące tę metodę, często w sposób jedynie intuicyjny, w różnego rodzaju sytuacjach kryzysowych, jednak nadal mamy wyraźny brak informacji zarówno popularyzujących tę metodę, jak i dostarczających wskazówek praktycznych, takich jak modele pracy, procedury postępowania, obszary zastosowania, praktyczne wskazówki prowadzenia mediacji, w tym zwłaszcza mediacji rodzinnych.

Niniejszy artykuł ma na temat mediacji zadanie przede wszystkim pokazać zastosowanie tego narzędzia w sytuacjach interwencji w konfliktach rodzinnych. Autor omówi pokrótce w pierwszej części uwarunkowania konfliktów występujących w rodzinach, a następnie przedstawi teoretyczne założenia procesu

mediacyjnego, obszary oraz warunki jego stosowania, rodzaje spraw podlegające mediacjom rodzinnym, oraz korzyści płynące ze stosowania tej metody.

Uwarunkowania konfliktów występujących w rodzinie

Konflikt, niezależnie od tego, w jakiej konfiguracji się pojawia, jest rozumiany jako rozbieżność interesów lub różnica zdań oraz przekonanie, że aktualne dążenia stron konfliktu nie mogą być zrealizowane, a potrzeby zaspokojone. Równocześnie należy pamiętać, iż warunkami pojawienia się konfliktu są: występowanie, co najmniej dwóch stron, które są współzależne, sprzeczność interesów między nimi oraz brak chęci współpracy i porozumienia się.

Przyczyny powstawania konfliktów w rodzinach zazwyczaj są złożone i niemożliwe jest, by miały one tylko jedno źródło. Bardzo często wynikają z cech osobowości, temperamentu i charakteru poszczególnych członków rodziny. Niejednokrotnie trudnym zadaniem jest również ustalenie, co jest przyczyną, a co skutkiem zaistniałego konfliktu.

Skupiając się na konfliktach małżeńskich możemy wyróżnić dwa potencjalne źródła. Pierwsze z nich to relacje panujące w rodzinie, modelowane przez schematy wyniesione z rodziny macierzystej. Składają się na nie wszelkie negatywne przeżycia z okresu przedmałżeńskiego, niewłaściwe relacje z rodzicami, bolesne wspomnienia dotyczące kontaktów z innymi, brak samoakceptacji itp. Inną przyczyną konfliktów w małżeństwie, zakorzenioną w przeszłości partnerów może być również odmienny system wartości wykształcony w rodzinach macierzystych. Drugim potencjalnym źródłem konfliktów w małżeństwie są relacje w nim panujące. Wiele małżeńskich konfliktów pojawia się wskutek wyznawania fałszywych poglądów na temat miłości, związku i tego, jak powinno wyglądać doskonale małżeństwo. Często zastana rzeczywistość tak bardzo odbiega od wyobrażeń, że powoduje to długotrwałe kryzysy. Przyczynami konfliktów w małżeństwach może być także różne podejście do wychowania dzieci, przedkładanie pracy nad obowiązki współmałżonka i rodzica, inna hierarchia wartości, odmienny sposób spędzania wolnego czasu, chęć podporządkowania sobie partnera, zazdrość, brak szacunku, podejrzliwość itp.

Najczęściej powodami konfliktów w małżeństwach są niewłaściwe postawy wobec siebie, konflikt ról, nieudane życie seksualne, a także oddziaływanie osób trzecich (Ryś, 1994). Analizując konflikty występujące w rodzinach, należy powiedzieć o trzech źródłach. Pierwsze z nich znajduje się w samych rodzicach, a przede wszystkim w ich negatywnych cechach osobowych a co za tym idzie, niewłaściwych postawach rodzicielskich, takich jak brak akceptacji dziecka, nadmierna opieka bądź jej brak, stawianie dziecku wymagań nieadekwatnych do jego wieku i możliwości.

Drugie źródło konfliktów rodzinnych jest związane z osobą dziecka, a dokładnie z jego ujemnymi cechami charakteru i negatywnymi zachowaniami.

Trzecie zaś wynika z negatywnych sytuacji wychowawczych, do których wlicza się: nieobecność rodziców w procesie wychowania dziecka, brak umiejętności wychowawczych, czyli brak kompetencji wychowawczych i związane z tym niewłaściwe postawy wychowawcze.

Wymienione powyżej czynniki wpływają negatywnie na więź uczuciową rodziny, niszczą właściwe relacje panujące w rodzinie zaburzając poprawną atmosferę wychowawczą, co ma bezpośredni wpływ na rozwój osobowości dziecka. Sytuacje takie często prowadzą do całkowitego rozpadu rodziny, czyli rozwodu, gdzie najbardziej pokrzywdzonym członkiem jest zawsze dziecko. Mediacja w wielu przypadkach tego typu, pozwala na konstruktywne rozwiązanie kryzysu i zachowanie rodziny w jej należytej postaci.

Czym jest mediacja?

Mediacja jest rozumiana jako pośredniczenie w sporze, które ma na celu ułatwić stronom toczącym konflikt dojście do porozumienia. Ch. W. Moore podkreśla, iż mediacja jest interwencją w konflikt trzeciej strony, która musi być akceptowana, oraz nie posiada autorytatywnej władzy pozwalającej na rozstrzygnięcie sporu. Pomaga ona jedynie stronom wypracować wzajemnie akceptowane porozumienie w kwestiach spornych (Moore, 1996).

Oczywiście mediacja jako pewnego rodzaju procedura dochodzenia do porozumienia, musi spełniać odpowiednie warunki. Najważniejszy z nich to dobrowolność uczestnictwa w niej stron konfliktu w każdej sytuacji, poufność, neutralność i bezstronność mediatora, a przede wszystkim zapewnienie równości stronom. Dotrzymanie tych warunków podczas całego przebiegu mediacji jest gwarantem jej jak najskuteczniejszego wykorzystania.

W tym miejscu, by dobrze zrozumieć reguły rządzące tym procesem, należy zatrzymać się i przyjrzeć roli mediatora. Wyróżnia się osiem funkcji, jakie powinien pełnić dobry mediator. Przede wszystkim dokonuje on diagnozy konfliktu, jest bezstronnym organizatorem rozmowy, aktywnym słuchaczem, ma za zadanie sprawdzać realność i wykonalność propozycji. W trakcie samej mediacji to on zachęca do poszukiwania alternatywnych rozwiązań sporu, poszerza źródła informacji uczestników, uczy procesu kooperacyjnych negocjacji a poprzez to pomaga stronom w zakończeniu sporu.

Obszary zastosowania mediacji oraz jej zalety

Obecnie mediacja w Polsce jest stosowana w następujących rodzajach spraw, lub rodzajach konfliktów. Są to sprawy karne, z wyłączeniem ciężkich przestępstw takich jak np. morderstwa, sprawy cywilne, spory pracownicze, sąsiedzkie czy też konflikty rodzinne. Oczywiście w obszarze mediacji sądowych należy pamiętać, że mediacja nie zawsze zastępuje proces sądowy, jest on wprawdzie alternatywną

metodą dochodzenia do porozumienia, lecz nie zawsze gwarantem ominięcia sali sądowej. Warto tutaj wspomnieć, iż sztandarowym hasłem procesu mediacyjnego jest sprawiedliwość naprawcza, którą przeciwstawia się sprawiedliwości odwetowej spotykanej w sądach. Dzięki spotkaniu w ramach rozmowy mediacyjnej, ewentualny sprawca – jeżeli dotyczy to sprawy sądowej, ma możliwość naprawienia szkody, natomiast osoba poszkodowana oprócz osiągnięcia satysfakcji wynikającej z ukarania winnego, co ma miejsce w sądach, może również wyrazić swoje oczekiwania i uczucia i skonfrontować to z osobą, która go skrzywdziła. Jeżeli natomiast dotyczy to konfliktów rodzinnych, może także wpływać na kształtowanie się korzystnych relacji w tej rodzinie poprzez uniknięcie wytworzenia sytuacji wygrany – przegrany, ponieważ w sytuacji rodziny, porażka którejkolwiek ze stron oznacza przegraną całej rodziny.

Ponadto mediacja jest nieporównywalnie szybszą metodą rozstrzygania sporów niż droga sądowa, nie pociąga tak wysokich kosztów finansowych, przeciwdziała nieracjonalnym roszczeniom i oczekiwaniom i daje stronom poczucie sprawstwa i panowania nad sytuacją, bo to one określają wynik. Dodatkowo poprzez poprawę komunikacji między stronami pozwala poznać wzajemne oczekiwania, uczy szacunku do drugiej osoby i minimalizuje stres związany z samą sytuacją, jak i ewentualnym wejściem na drogę sądową.

Niestety, pomimo tylu zalet, a także skuteczności tej metody, do tej pory nie ma w Polsce prawnego usankcjonowania funkcji mediatora, brak jasnego statusu mediacji jako środka interwencji w konflikt, dlatego mediacje prowadzone są „przy okazji” a nie w sposób zamierzony i w pełni zintegrowany.

Mediacje rodzinne – rodzaje spraw

Zakres spraw kwalifikujący się do mediacji rodzinnych jest bardzo szeroki. W większości przypadków z usług mediatorów korzystają rodziny chcące dobrowolnie zawrzeć porozumienie i w ten sposób uniknąć konfrontacji na sali sądowej. W tym miejscu warto pokazać skalę tych problemów oraz uświadomić, w jak niewielkim stopniu mediacja jest stosowana. W 2004 roku w różnego rodzaju ośrodkach pomocowych¹ zostało zdiagnozowanych 30 tysięcy spraw rodzinnych. Natomiast w tymże roku Polskie Centrum Mediacji przeprowadziło tysiąc mediacji rodzinnych, z czego 516 dotyczyło spraw rozwodowych, 297 spraw opiekuńczych, 30 separacji. Tak więc widać, że zapotrzebowanie na tego typu pomoc jest bardzo duże. Warto podkreślić, iż prowadzenie mediacji rodzinnych jest o tyle trudne, iż mamy tu do czynienia z konfliktami mocno zakorzenionymi i trwającymi często wiele lat. W przypadku tych sporów problemy w dojściu do porozumienia wynikają często nie z samego przedmiotu konfliktu, ale są skutkiem tendencji osób skłóconych do ciągłego powracania do źródła zatargu.

¹ Dane zaczerpnięte z Polskiego Centrum Mediacji w Warszawie, 2005.

Lemmon (1985), wymienia następujące rodzaje spraw podlegające mediacjom. Są to kontrakty przedślubne, a zwłaszcza konflikty dotyczące problemów finansowych i majątkowych oraz oczekiwań wobec siebie, sprawy rozwodowe, a w tym sprawa ustalenia opieki nad dzieckiem i regulacji kontaktów z nim, alimentacji oraz spraw finansowo-własnościowych, sprawy opieki nad dzieckiem i regulacji kontaktów z rodzicami wynikające z innych niż wcześniej wymienione. Kolejne rodzaje spraw to problemy rodzinne charakterystyczne dla powtórnych związków małżeńskich i rodzin zrekonstruowanych, problemy rodzinne wynikające z posiadania rodziców w wieku starszym, adopcje, przemoc domowa.

W wymienionych powyżej sytuacjach rodzina jako wspólnota osób połączonych silnymi więzami emocjonalnymi, często ma kłopoty w funkcjonowaniu zadaniowym, a co za tym idzie w rzeczowym sposobie wypracowywania rozwiązań sytuacji konfliktowych. Poszczególne etapy procesu mediacyjnego mają na celu stopniowe rozkładanie konfliktu, przebudowywanie schematów myślenia, uczenia prawidłowego porozumiewania się i w efekcie dojście do wspólnych rozwiązań satysfakcjonujących wszystkich uczestników sporu.

Etapy postępowania w mediacjach rodzinnych

Mediacja w jest ściśle określoną procedurą posiadającą swój schemat. Ta wypracowana w praktyce procedura pozwala na planowe i kontrolowane prowadzenie rozmowy i pracę nad rozwiązaniem sporu. Należy pamiętać, iż nie jest to tym samym proces trzymający się sztywno wyznaczonych ram, bardzo często zależy on od techniki pracy danego mediatora, rodzaju sprawy oraz od samych uczestników konfliktu. Warto jednak przedstawić, choć w zarysie, schemat postępowania mediacyjnego wypracowany przez Christophera Moore'a (1996), będącego niewątpliwym autorytetem w tej dziedzinie. Opisuje on 12 kroków, które należy uczynić prowadząc mediację. Pierwszy z nich to nawiązanie kontaktu ze stronami sporu, a w tym budowanie zaufania, wyjaśnienie istoty procesu mediacji, zmotywowanie stron do szukania rozwiązań. Krok drugi to wybór strategii prowadzenia mediacji, następny to zbieranie i analizowanie podstawowych informacji o osobach oraz samym konflikcie. Krok czwarty to sporządzenie szczegółowego planu mediacji, następnie budowanie zaufania i współpracy, czyli psychologiczne przygotowanie stron do rozmów. Etap szósty to rozpoczęcie sesji mediacyjnej – otwarcie negocjacji, krok siódmy to zdefiniowanie spraw i ustalenie planu. W ósmym kroku należy odkryć ukryte interesy stron, aby w etapie dziewiątym przejść do generowania opcji rozwiązań. Na następnym etapie Moore proponuje ocenę możliwości rozwiązań, dalej przetarg końcowy poprzez stopniowe zbliżanie stanowisk stron konfliktu, aby uczynić ostatni krok, to jest osiągnąć formalne porozumienie sfinalizowane spisaniem ugody mediacyjnej.

Zarysowane powyżej etapy prowadzenia mediacji a także umiejętności mediatora z zakresu pracy z ludźmi są warunkiem koniecznym, choć niestety niewystarczającym, do poradzenia sobie z każdym konfliktem.

Podsumowanie

Na koniec należy wspomnieć jeszcze o jednej bardzo ważnej funkcji mediacji. Często mediacja traktowana jest jedynie jako doraźna pomoc przy rozwiązywaniu konfliktów, jednak równocześnie spełnia ona drugie zadanie, być może nawet ważniejsze, bo mające długofalowe skutki. Jest to oddziaływanie mediacji jako formy psychoprofilaktyki, przez uczenie osób będących w sporze prawidłowej komunikacji, obrony swoich emocji, uczuć, uczenie higieny psychicznej.

Należy mieć nadzieję, że dzięki licznym zaletom, mediacja doczeka się już niebawem uregulowań prawnych, zostanie spopularyzowana i wprowadzona na szeroką skalę jako skuteczna metoda radzenia sobie z konfliktami, a przez to przyczyni się do podniesienia jakości życia wielu rodzin.

Bibliografia

- Chęłpa S., Witkowski T. (2004), *Psychologia konfliktów*, Wrocław.
- Consedine J. (2004), *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa.
- Fisher R., Ury W. (1991), *Dochodząc do tak. Negocjowanie bez poddawania się*, Warszawa.
- Gut J., Haman W. (1995), *Docenić konflikt. Od manipulacji do współpracy*, Warszawa.
- Kamiński J. (2003), *Negocjowanie – techniki rozwiązywania konfliktów*, Warszawa.
- Lieberman D. J. (2004), *Sztuka rozwiązywania konfliktów*, Gdańsk.
- McKay M., Davis M., Fanning P. (2003), *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, Gdańsk.